

Mr. sc. **Roman Šubić**
Hrvatska narodna banka

UDK 339.72
Prethodno priopćenje

ULOGA STRANIH BANAKA U OKRUPNJAVANJU BANKOVNE INDUSTRIJE

SAŽETAK

Dinamičan razvoj financijske industrije u posljednjih desetak godina, koji je s obzirom na vrstu financijskih posrednika još uvijek ostao bankocentričan, predstavlja dovoljan povod da se istraže uzroci koji su doveli do sadašnje strukture bankovnog sustava. Radom je, nakon prikaza teoretskih osnova oblika okrupnjavanja i povezivanja banaka, analiziran utjecaj stranih banaka na razvoj hrvatskoga bankovnog sustava te se, osim saznanja o kvantitativnim promjenama u bankovnom sustavu, istražilo motive banaka za okrupnjavanjem koji su između ostalog doveli do stvaranja učinaka ekonomija obujma i ekonomija obuhvata. Međutim, koncentracije među bankama mogu dovesti do stvaranja negativnih eksternalija koje zatim postaju potencijalne opasnosti za bankovni sustav. Dosadašnje spoznaje o razvoju bankovnog sustava iskorištene su izradu projekcija budućeg razvoja bankarstva, a na temelju podataka iz zemalja regije učinjena je usporedna analiza okrupnjavanja banaka u tim zemljama. Zaključuje se da su inozemne banke dosad bile najveći pokretači okrupnjavanja banaka u Republici Hrvatskoj, ali i da su pridonijele kvalitativnom razvoju bankovnog tržišta te produblivanju spektra financijskog tržišta.

KLJUČNE RIJEČI

okrupnjavanje, spajanje i pripajanje, koncentracija, bankovni sustav

1. Uvodna razmatranja

S obzirom na bankocentrični financijski sustav, banke predstavljaju daleko najvažnije financijske posrednike premda podaci pokazuju da financijski sustav postaje sve dublji te da se na tržištu pojavljuju neki novi oblici financijske intermedijacije koji su po svojim karakteristikama specifični. Strukturne promjene koje su se dogodile u hrvatskom bankovnom sustavu ogledavaju se u činjenici da je u posljednjih deset godina u bankovnom sustavu Republike Hrvatske 35 banaka izašlo iz sustava, a osam novih banaka dobilo odobrenje za rad. U radu će prvenstveno biti istražena događanja u hrvatskom bankovnom sustavu, a dodatni osvrt će se usmjeriti na uloge stranih banaka u okrupnjavanjima u bankovnim sustavima ove regije.

Bankovne koncentracije se svrstavaju u kategoriju horizontalnih koncentracija budući da dolazi do povezivanja poduzetnika koji se bave istom djelatnošću, međutim time se stvaraju i preduvjeti za nastanak antikonkurentskih učinaka. Cilj ovog rada, između ostalog, jest i dokazati da se takvim okrupnjavanjem ipak stvaraju pozitivni učinci za komitente, ali i za ostale sudionike na tržištu.

S obzirom na relativno visok udio inozemnih banaka u vlasničkim strukturama banaka u Republici Hrvatskoj želi se istražiti što je potaknulo inozemne banke da pristupe hrvatskom bankovnom tržištu i konačno koja je bila njihova strategija nastupa. Istražit će se, na temelju dosadašnjih spoznaja, zašto je većina inozemnih banaka izabrala strategiju eksternog rasta, a vrlo malo ih se odlučilo za strategiju organskog rasta.

Kao osnova za postizanje ciljeva predmetnog istraživanja ispitat će se temeljna hipoteza istraživanja koja glasi: Inozemne banke su zbog svoje financijske snage najveći pokretač okrupnjavanja banaka u Republici Hrvatskoj.

Za potvrđivanje spomenute hipoteze kao i za potporu ostvarivanja ciljeva istraživanja koristit će se sljedeće znanstvene metode: metoda deskripcije, statističke metode, usporedna analiza te metoda analize i sinteze.

U istraživanju će se kao izvori podataka koristiti podaci prikupljeni za potrebe Hrvatske narodne

banke kao nadležnog tijela za nadzor bankovnog sustava kao i drugi dostupni podaci nadležnih tijela za financijski sektor. Za financijske sektore izvan Republike Hrvatske koristit će se sekundarni izvori podataka dostupni od drugih središnjih banaka i financijskih regulatora.

2. Oblici okrupnjavanja i povezivanja banaka

Dinamičan razvoj poduzetničke aktivnosti omogućuje poduzetnicima da se koriste različitim instrumentima kako bi na tržištu ostali konkurentni i kako bi zadržali odnosno pojačali svoj tržišni položaj. Slijedeći različite motive poduzetnici nastoje svoje poslovanje na neki način povećati i okrupniti bilo na privremenoj ili na trajnoj osnovi. Kad se govori o oblicima okrupnjavanja i povezivanja banaka, može se reći kako su najčešći oblici okrupnjavanja zapravo povezivanje između banaka međusobno, pri čemu banke prenose svu svoju imovinu na novo društvo ili drugom društvu te prestaju postojati kao samostalno društvo. Zapravo, najčešći oblici okrupnjavanja banaka nastaju spajanjem i pripajanjem, međutim osim ta dva pravna oblika, bankama kao i drugim poduzetnicima dopušteni su drugi postupci kojima oni mogu jačati svoj položaj na tržištu. Pojedini autori općenito za sve oblike povezivanja među gospodarskim subjektima, koji ne moraju nužno označavati spajanja i akvizicije nego i druge vrste poslovnih aranžmana, koriste izraz poslovne kombinacije.¹ Za oblike okrupnjavanja kao što su spajanje i pripajanje u pravu konkurencije se koristi termin koncentracija. Nakon prihvaćanja izraza koncentracija prvi put u francuskom pravu, taj se aziv počeo koristiti i u zakonodavstvu Europske unije. Pod pojmom koncentracija sažeto se može zaključiti da se radi o nekom obliku povezivanja banaka kojim one dolaze pod zajedničku kontrolu te se među njima stvara određeni stupanj ekonomskog zajedništva koji do trenutka udruživanja nije postajao jer su banke djelovale, pravno i ekonomski gledano, kao samostalni subjekti.

Pojam "merger", za koji se u hrvatskom jeziku koristi termin spajanje, potječe iz američkog prava konkurencije, a zatim se uvodi i u pravo Europske

1 Orsag, S. i Gulin, D.: Poslovne kombinacije, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 1996., str. 17.

unije, označava postupak u kojem dvije ili više banaka osnivaju novu banku na koju prenose cijelu svoju imovinu i time prestaju postojati bez provođenja postupka likvidacije, a dioničari prijašnjih banaka dobivaju dionice novonastale banke.² Dakle, pod pojmom spajanja događa se da prestaju postojati oba društva osnivatelja, a nastaje treće društvo. Za prethodno navedeni oblik povezivanja koristi se također izraz konsolidacija.³

S druge strane, pripajanje je postupak u kojem se cjelokupna imovina jedne ili više pripojenih banaka prenosi na drugu banku i time pripojena banka prestaje postojati bez provođenja postupka likvidacije, a dioničari banke u zamjenu za svoje dionice koje su imali u pripojenoj banci dobivaju dionice banke preuzimatelja.⁴ Za takav oblik povezivanja pojedini autori koriste izraz fuzija u užem smislu.⁵ Temeljna razlika između spajanja i pripajanja jest u tome da u slučaju spajanja nastaje novo društvo, a prestaju postojati njegovi osnivatelji, dok pripajanjem prestaje postojati samo jedno ili više društava, a nastavlja se kontinuitet društava kojemu se pripajaju.⁶

Osim spajanja i pripajanja pod koncentracijom se misli i na stjecanje kontrole ili prevladavajućeg utjecaja s kojom banka stjecatelj ima mogućnost obavljanja odlučujućeg utjecaja na banku čije je dionice ili većinu prava glasa stekla. Za takav oblik poslovne kombinacije pojedini autori koriste izraz akvizicija.⁷ Tako je moguće da banka prije donošenja odluke o spajanju ili preuzimanju izvrši stjecanje kontrole nad drugom bankom kako bi imala utjecaj na upravljačku politiku banke. Na taj način je moguće stvaranje grupe banaka u kojoj jedna banka kao nadređeno društvo ima kontrolu nad jednom ili više drugih banaka i financijskih institucija.

Kad se govori o koncentracijama s obzirom na međudnos sudionika koncentracije, razlikuju se tri

temeljne vrste koncentracija: horizontalne, vertikalne i konglomeratne. U slučaju pripajanja ili spajanja banaka ili nekog drugog oblika povezivanja banaka radi se o horizontalnoj koncentraciji budući da se banke bave istom djelatnošću i pretežno nude istu vrstu usluga. Horizontalne koncentracije predstavljaju model integracije poduzetnika u kojoj se povezuju poduzetnici koji nude određene skupine istih ili sličnih proizvoda i usluga unutar iste gospodarske grane. Budući da se radi o poduzetnicima iz iste gospodarske grane, provedba horizontalnih koncentracija će izazvati dvije dosta bitne posljedice koje se inače ne javljaju kod vertikalnih ili konglomeratnih koncentracija. Kao prvo, horizontalne će koncentracije za razliku od svih nehorizontalnih koncentracija smanjiti konkurenciju među tržišnim sudionicima jer će na tržištu biti najmanje jedan sudionik manje, a osim toga druga posljedica bit će da će sudionici nakon provedbe koncentracije zajedno imati veći tržišni udio što onda može potaknuti stvaranje vladajućeg položaja ili u suradnji s drugim tržišnim sudionicima stvaranje zajedničkoga vladajućeg položaja.⁸ Stoga se može zaključiti kako su horizontalne koncentracije zapravo najopasnije jer imaju najznačajnije negativne učinke na konkurenciju na mjerodavnom tržištu.

Horizontalne koncentracije predstavljaju oblike povezivanja među izravnim konkurentima na nekom tržištu, a dokazivanje da su neki poduzetnici izravni konkurenti jest ako su proizvodi ili usluge sudionika koncentracije međusobno supstituti. S obzirom na spektar proizvoda i usluga banaka nedvojbeno se može reći da su njihovi proizvodi zamjenjivi i da koncentracija među bankama može jedino biti horizontalni oblik povezivanja. Međutim, u posljednje vrijeme pojavljuju se oblici povezivanja banaka s nebankarskim financijskim institucijama pa time dolazi do stvaranja grupe institucija odnosno financijskih konglomerata koji osim bankarskih proizvoda nude daleko širi raspon proizvoda i usluga.

U kontekstu spajanja s drugim nebankarskim institucijama bilo bi nužno razmotriti učinke koji će nastati s obzirom na razinu integracije i s obzirom

2 usklađeno s odredbama Narodne novine (111/1993.): Odluka o proglašenju Zakona o trgovačkim društvima, čl. 512., st. 2.

3 Orsag, S. i Gulin, D.: op. cit., str. 28.

4 usklađeno s odredbama Narodne novine (111/1993.): Odluka o proglašenju Zakona o trgovačkim društvima, čl. 512., st. 1.

5 Orsag, S. i Gulin, D.: op. cit., str. 28.

6 Mlikotin Tomić, D. et al.: *Europsko tržišno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 148.

7 Orsag, S. i Gulin, D.: op. cit., str. 25.

8 Bishop, S. i Walker, M.: *The Economics of EC Competition Law: Concepts, Application and Measurement*, 2. izdanje, Sweet&Maxwell, London (V.Britanija), 2002., str. 263.

na kvalitetu odnosa među institucijama.⁹ Naime, odluka o obliku integriranja s drugim institucijama trebala bi ovisiti o kompatibilnosti institucija koje se integriraju te bi po završetku integriranja trebalo optimizirati poslovne procese, a da pritom ne nastanu preveliki troškovi za prilagodbu integriranih institucija.

2.1. Motivi za okrupnjavanje

Bez obzira na to o kojem se obliku koncentracije ili okrupnjavanja radi, poduzetnici imaju neke motive koji ih potiču da uđu u takav oblik integriranja. Najčešći motivi kod okrupnjavanja jesu povećanje učinkovitosti i korištenje prednosti koje se ostvaruju upotrebom ekonomija obujma i ekonomija obuhvata. Postojanje ekonomije obujma (eng. economies of scale) objašnjava se tako da se trošak proizvodnje po jedinici proizvoda smanjuje s povećanim brojem proizvedenih jedinica.¹⁰ Pojava ekonomija obuhvata (eng. economies of scope) zapravo je istinski razlog povećane ponude proizvoda i usluga zbog provedbe okrupnjavanja. Smatra se da je za poduzetnike koji se bave različitim, ali ipak komplementarnim aktivnostima, jeftinije da jedan poduzetnik obavlja poslove i jedne i druge kompanije nego da dva poduzetnika svaki zasebno proizvode za sebe.¹¹ Tako će primjerice u bankarstvu banke, koje su prije okrupnjavanja bile usmjerene samo na jedan specifični segment proizvoda i usluga, nakon okrupnjavanja proširiti spektar svoje ponude i konkurirati na univerzalnom bankarskom tržištu. Međutim, osim prethodno spomenutih razloga postoje također drugi motivi: da se postigne vladajući ili čak monopolski položaj, zatim da se prodrije na nova nebankarska tržišta. Motiv ulaska na novo tržište posebice može biti izražen kod stvaranja konglomeratnih koncentracija te na taj način poduzetnici ostvaruju svoje želje za ekstra profitom, ali

se i zaštićuju od oscilacija u pojedinoj industrijskoj grani raspodjeljujući rizik.

Diversifikacija se ne odnosi samo na disperziju rizika nego i na disperziju proizvoda i usluga, proizvodnih procesa kao i ljudskih resursa. Okrupnjavanje može biti motivirano željom da se provedbom koncentracije postavi učinkovito rukovodstvo koje će napustiti stare zastarjele tehnologije i početi primjenjivati najsuvremenije metode rukovođenja. U skladu s time, okrupnjavanje može biti prilika sposobnim rukovoditeljima da pokažu svoja znanja, a isto tako može biti i šansa da nakon okrupnjavanja iz vlasničke strukture izbací nesposobne vlasnike.

Zbog specifičnosti bankovnog poslovanja i sustava koji svoj opstanak izgrađuje na povjerenju komitenata, motivi za okrupnjavanje među bankama mogu biti dodatno zanimljivi. S jedne strane težnja za dodatnim zaradama i sve veće tržišno natjecanje među bankama, a s druge strane stroga regulacija bankovnog sustava potiče banke da pronalaze način kako da povećavaju svoju imovinu i tržišni udjel, a jedan od učinkovitih načina može biti upravo koncentracija s drugim bankama.

Prema nekim istraživanjima smatra se da postoje četiri grupe motiva koji potiču banke na koncentraciju: troškovne koristi, prihodovne koristi, ekonomski uvjeti i drugi motivi.¹² Pod troškovnim koristima misli se na, već spomenute, ekonomije obujma, zatim organizacijske učinkovitosti, troškove financiranja, diversifikaciju rizika i učinkovitu upotrebu kapitala. Prihodovne koristi obuhvaćaju korištenje ekonomija obuhvata, sklapanje velikih poslova i poticanje ekonomske rente. Pod ekonomskim uvjetima se misli na motive za provedbu koncentracije koji nastaju poslije kriza ili za vrijeme uspona u poslovnom ciklusu, a ostali motivi obuhvaćaju menadžerske motive za okrupnjavanje, zatim obranu od preuzimanja i druge.

U kontekstu ulaska stranih banaka na domaće bankovno tržište može se dodatno navesti problem asimetričnih informacija kao motiv koji bi potaknuo inozemne banke da pristupe okrupnjavanju kao modelu ulaska na nepoznato tržište. Naime, posto-

9 Singh, H. i Zollo, M.: Globalization through acquisitions and alliances: an evolutionary perspective u "The Insead-Wharton Alliance on Globalizing" Gatignon, H. i Kimberly J. (ur.), Cambridge University Press, Cambridge (V.Britanija), str. 129.-158.

10 Camesasca, P.D.: European Merger Control: Getting the Efficiencies Right, Hart Publishing, Oxford (V.Britanija), 2000., str. 136.

11 Camesasca, P.D.: op. cit., str. 141.

12 Hawkins, J. i Mihaljek, D.: The banking industry in the emerging market economies: competition, consolidation and systemic stability - an overview, BIS Papers No. 4, Bank for International Settlements, Basel (Švicarska), 2001., str. 34.

janjem nejednake raspodjele informacija na tržištu, banka koja je već prisutna na tržištu i koja raspolaže informacijama o stanju na tržištu te o ostalim tržišnim sudionicima je u prednosti pred inozemnom bankom koja bi tek pristupila na neko nepoznato tržište. Paradigma asimetričnih informacija definira se kao pretpostavka da različiti ekonomski sudionici posjeduju različitu količinu informacija o relevantnim ekonomskim varijablama te da sukladno tome te informacije koriste za ostvarivanje svojih vlastitih profita.¹³ Stoga bi inozemna banka kao strategiju ulaska na tržište preko već postojeće banke mogla izabrati upravo iz razloga da izbjegne problem asimetričnih informacija koji bi joj izazvali poteškoće da na tržište pristupi bez nekog od oblika integracije s drugim poduzetnicima.

Na temelju svega navedenog može se zaključiti kako su motivi banaka za koncentracijama raznoliki i brojni te da sudionici koncentracije imaju na raspolaganju široki raspon objašnjenja kojima mogu potvrditi prokompetitivne učinke koncentracija.

3. Uloga stranih banaka u razvoju hrvatskoga bankovnog sustava

Za razumijevanje sadašnjeg stanja u bankovnom sustavu Republike Hrvatske nužno je sagledati promjene koje su se događale u bankovnom sustavu, a kao najvažnije razdoblje mogao bi se istaknuti period od posljednjih desetak godina.

Najveći broj banaka, na kraju polugodišnjih izvještajnih razdoblja, u bankovnom sustavu Republike Hrvatske postojao je na kraju 1997. odnosno na kraju 1998. godine. Od tada postojećih 60 banaka broj banaka se do danas gotovo prepolovio te su na kraju 2008. godine u Republici Hrvatskoj poslovale 33 banke. Unatoč značajnom padu broja banaka u bankovnom sustavu, veličina banaka mjerena prema iznosu aktive neprestano je rasla. Prema podacima za lipanj 1999. godine ukupna aktiva svih banaka iznosila je 94,2 milijarde kuna, dok je na kraju 2008. ukupna aktiva 33 banaka iznosila 370,6 milijarde kuna, što čini prosječni porast aktive za 29,1 milijarde kuna godišnje. Dok je vrijednost aktive bankov-

nog sustava promatrajući od 1999. godine naovamo kontinuirano rasla, dotle se broj banaka u bankovnom sustavu, promatrano na godišnjoj razini, nije neprestano smanjivao pa tako u 2001. i u posljednje dvije godine nije došlo do promjene broja banaka, dok je u 2002. godini došlo čak do porasta broja banaka u sustavu u odnosu na prethodnu godinu. Prethodno spomenuti podaci o stanju u bankovnom sustavu detaljnije su prikazani na grafikonu 1.

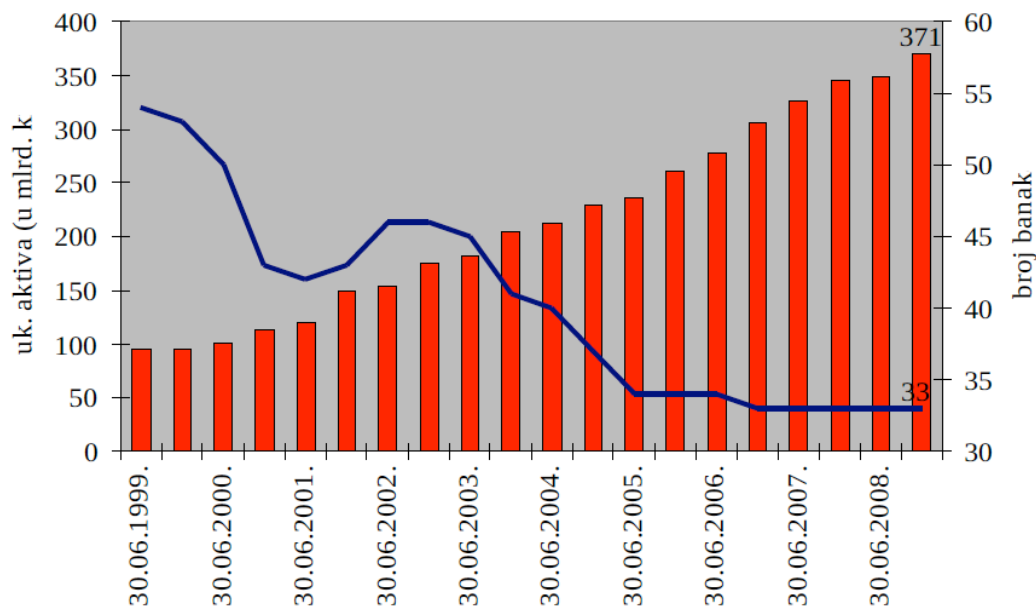
Kad se govori o značajnim promjenama koje su utjecale na razvoj hrvatskoga bankovnog sustava, onda se pored prethodno spomenutih promjena u broju banaka i u ukupnoj aktivni banaka, podrazumijeva sve veći značaj stranih financijskih institucija koje su stjecanjem vlasništva u domaćim bankama postupno dovele do toga da su banke s obzirom na strukturu vlasništva postale banke s pretežno stranim kapitalom. Usporedno sa smanjivanjem broja banaka došlo je do naglog porasta stranog vlasništva u do tada domaćim bankama, odnosno, drugačije rečeno, do smanjivanja broja banaka koje su u domaćem vlasništvu. Tako primjerice među 60 banaka koliko ih je bilo na kraju 1998. godine, 10 banaka je bilo u pretežito stranom vlasništvu, a te su banke imale udio od 6,7% u ukupnoj aktivni. Nasuprot tome, na kraju promatranog razdoblja, u prosincu 2008. godine, među 33 banke, njih je 16 bilo u većinskom stranom vlasništvu, međutim te su banke držale 90,7% udjela u ukupnoj aktivni bankovnog sustava. Iz tih podataka je vidljivo da je domaći bankovni sustav u proteklih desetak godina postao visoko koreliran s utjecajem stranog kapitala, a to nedvojbeno znači da su strane financijske institucije promijenile strukturu bankovnog sustava i utjecale na njezin razvitak.

Ključne promjene u pogledu stranog vlasništva u bankama koje su imale značajan udio u ukupnoj aktivni dogodile su se tijekom prve polovine 1999. godine odnosno godinu dana kasnije, u prvom polugodištu 2000. godine. Naime, u 1999. godini banka s najvećim udjelom u aktivni¹⁴, je potpala pod većinsko strano vlasništvo, a u 2000. godini istosmjerno kretanje u strukturi vlasništva se dogodilo i u kapitalu

13 Freixas, X. i Rochet, J.-C.: *Microeconomics of banking*, 2. izdanje, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge (SAD), 1997., str. xvii.

14 Zagrebačka banka d.d. (1999. godine inozemni investitori (vlasnici GDR-a i EDR-a koji se vode kod Bankers Trust Company) po prvi put stječu većinski udio u Zagrebačkoj banci d.d.)

Grafikon 1: Hrvatski bankovni sustav prema broju banaka i veličini ukupne aktive

Izvor: Hrvatska narodna banka

druge, treće i četvrte banke¹⁵ po veličini aktive.

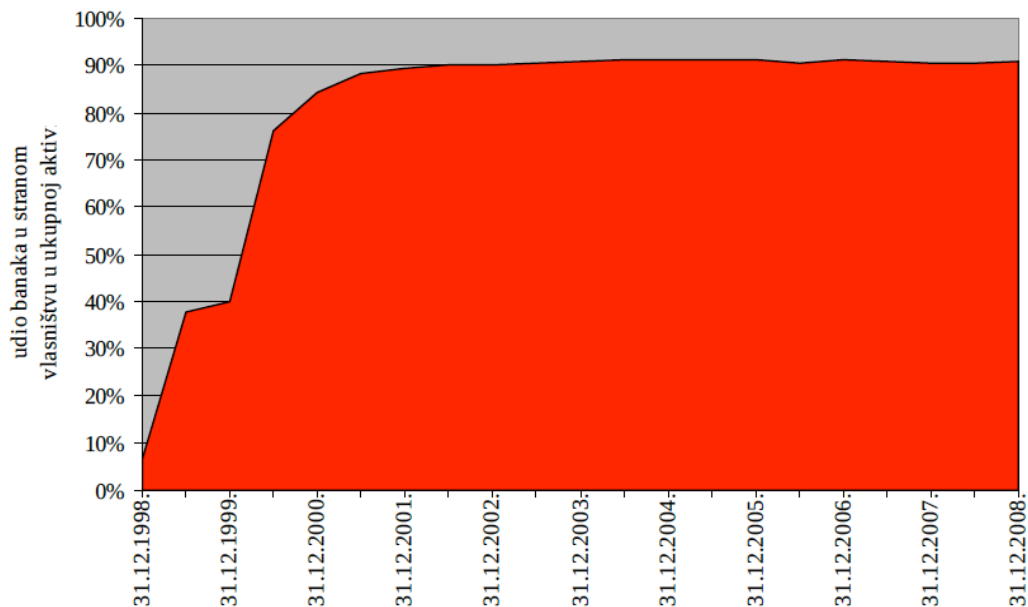
Postupnim porastom udio banaka s većinskim stranim vlasništvom u ukupnoj aktivi je 2002. godine po prvi put premašio razinu od 90% udjela te se je od tada pa do kraja promatranog razdoblja s neznatnim odstupanjima zadržao na toj razini. Na kraju 2008. godine udio banaka u stranom vlasništvu u ukupnoj aktivi bankovnog sustava iznosio je 90,7%.

Namjera je ovog rada, između ostalog, utvrditi da li takvo stanje bankovnog sustava ukazuje da se je razina koncentracije među bankama povećala ili možda da li su takva kretanja prouzrokovala pojačanu konkurenciju među bankama ili niz drugih pitanja koja bi se analizirajući kretanja u bankovnom sustavu mogla nametnuti. Prvenstveno se želi razriješiti pitanje koji bi bili glavni učinci konsolidacije bankovnog sustava i konačno kako to djeluje na strukturu bankovnog sustava.

15 Privredna banka Zagreb d.d. (Banca Commerciale Italiana S.p.A. stječe 66,3%), Splitska banka d.d. (UniCredito Italiano S.p.A. stječe 62,59%), Riječka banka d.d. (Bayerische Landesbank stječe 59,90%)

Osim kvantitativnih promjena, jednako je važno napomenuti da je došlo i do niza kvalitativnih promjena koje su obilježile ovo turbulentno razdoblje. Najčešće korištenim pokazateljem koncentracije, koncentracijskim omjerom koji uzima u obzir tržišne udjele sudionika, vidljivo je da u hrvatskom bankovnom sustavu dominiraju dvije najveće banke. Stoga je u tom pogledu zanimljivo razmatranje koncentracijskog omjera CR2 kojim je izražena vrijednost tržišnih udjela dva najvažnija tržišna sudionika. U promatranom razdoblju vrijednost tog pokazatelja koncentracije se kretala na razini iznad 40% s najviše dosegnutom vrijednošću krajem 2000. godine (47,24%) i najnižim vrijednostima koje su zabilježene krajem promatranog razdoblja (prosina 2007. 40,93%). Druga dva koncentracijska omjera koji se, s obzirom na specifičnosti hrvatskoga bankovnog sustava, promatraju su CR6 odnosno CR10. Koncentracijski omjer CR6 u promatranom se razdoblju kretao između 64% i 82% pokazujući stalnu tendenciju rasta, dok je s gotovo istim smjerom kretanja koncentracijski omjer CR10 iskazivao

Grafikon 2: Udio banaka u većinskom stranom vlasništvu u ukupnoj aktivi bankovnog sustava

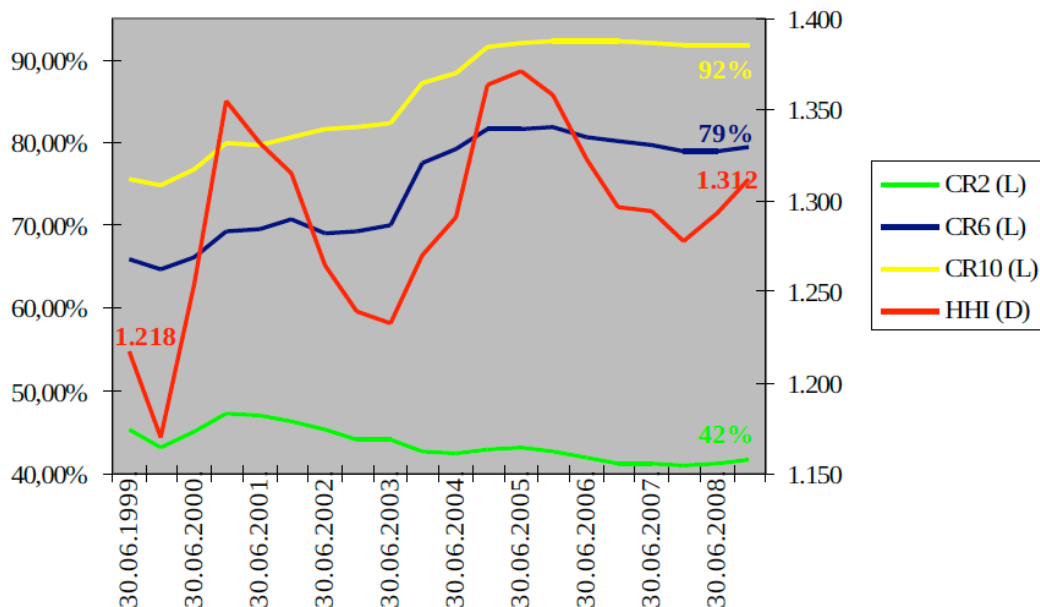
Izvor: Hrvatska narodna banka

vrijednosti između 74% i 92% prema visini ukupne aktive. Za razliku od koncentracijskog omjera CR2 prema kojem bi se moglo zaključiti da je došlo do smanjenja koncentracije bankovnog sustava, potonja dva pokazatelja pokazuju da je vrijednost koncentracije povećana. Iz prethodno navedenog se daje zaključiti kako je značaj dviju najvećih banaka u sustavu postupno padao, ali se zato koncentracija među prvih šest odnosno deset banaka kroz vrijeme povećala te je koncentriranost sustava asimetrična s obzirom na to da postoji nekolicina velikih banaka koje drže glavninu aktive bankovnog sustava.

Osim kvantitativnih promjena, jednako je važno napomenuti da je došlo i do niza kvalitativnih promjena koje su obilježile ovo turbulentno razdoblje. Najčešće korištenim pokazateljem koncentracije, koncentracijskim omjerom koji uzima u obzir tržišne udjele sudionika, vidljivo je da u hrvatskom bankovnom sustavu dominiraju dvije najveće banke. Stoga je u tom pogledu zanimljivo razmatranje koncentracijskog omjera CR2 kojim je izražena

vrijednost tržišnih udjela dva najvažnija tržišna sudionika. U promatranom razdoblju vrijednost tog pokazatelja koncentracije se kretala na razini iznad 40% s najviše dosegnutom vrijednošću krajem 2000. godine (47,24%) i najnižim vrijednostima koje su zabilježene krajem promatranog razdoblja (prosinac 2007. 40,93%). Druga dva koncentracijska omjera koji se, budući da na specifičnosti hrvatskoga bankovnog sustava, promatraju su CR6 odnosno CR10. Koncentracijski omjer CR6 u promatranom se razdoblju kretao između 64% i 82% pokazujući stalnu tendenciju rasta, dok je s gotovo istim smjerom kretanja koncentracijski omjer CR10 iskazivao vrijednosti između 74% i 92% prema visini ukupne aktive. Za razliku od koncentracijskog omjera CR2 prema kojem bi se moglo zaključiti da je došlo do smanjenja koncentracije bankovnog sustava, potonja dva pokazatelja pokazuju da je vrijednost koncentracije povećana. Iz prethodno navedenog se daje zaključiti kako je značaj dviju najvećih banaka u sustavu postepeno padao, ali se zato koncentracija

Grafikon 3: Pokazatelji koncentracije za hrvatski bankovni sustav

Izvor: Hrvatska narodna banka

među prvih šest odnosno deset banaka kroz vrijeme povećala te je koncentriranost sustava asimetrična s obzirom na to da postoji nekolicina velikih banaka koje drže glavninu aktive bankovnog sustava.

Osim spomenutih koncentracijskih omjera u dokazivanju koncentriranosti nekog tržišta koristi se Herfindahl-Hirschmanov indeks (u nastavku teksta: HHI). U promatranom je razdoblju HHI oscilirao između 1.150 i 1.400 bodova, a prema definiciji tržište s vrijednošću HHI između 1.000 i 2.000 bodova (1.800 se primjenjuje u američkoj praksi) smatra se umjereno koncentriranim tržištem. U izračun ovog pokazatelja se uzimaju tržišni udjeli svih sudionika na tržištu pa se ovaj pokazatelj uzima jednim od reprezentativnih pokazatelja koncentracije. Budući da je hrvatski bankovni sustav obilježio velik broj banaka koji s vremenom više ne obavljaju bankovne poslove onda oscilacije vrijednosti HHI ovise o broju kvadrata tržišnih udjela nekad 60 banaka, a danas 33 banke prisutnih na bankovnom tržištu. Nakon pada vrijednosti HHI na početku promatra-

nog razdoblje uslijedilo je, prema tumačenju rezultata dobivenih izračunom HHI, povećanje koncentracije bankovnog sustava koje se može protumačiti otvaranjem stečaja nad velikim brojem banaka te ponekim pripajanjem manjih bankovnih institucija. Naglo smanjenje broja banaka prouzročilo je očiti rast HHI. Nakon izvjesnog vremena smanjivanja HHI, tijekom 2003. i 2004. uslijedilo je opet naglo povećanje HHI što je prouzrokovano nizom pripajanja banaka koja su se u to vrijeme odvijala. Konačna vrijednost HHI od 1.312 bodova može se smatrati zadovoljavajućom no svako daljnje okrupnjavanje treba sagledavati ne samo s aspekta konačne vrijednosti HHI nakon provedbe koncentracije nego i uzimajući u obzir promjenu vrijednosti pokazatelja tzv. deltu koja nastaje zbog koncentracije.

3.1. Motivi za okrupnjavanje banaka u bankovnom sektoru Republike Hrvatske

Već je prije spomenuto što banke općenito motivira da pokrenu proces okrupnjavanja s drugim bankama ili s drugim financijskim institucijama, međutim ovim se istraživanjem željelo analizirati koji su konkretni motivi za okrupnjavanje banaka, a koje su banke navele kao ključne za pristupanje okrupnjavanju. Budući da su u okrupnjavanjima banaka u hrvatskom bankovnom sustavu većinom sudjelovale banke u većinskom inozemnom vlasništvu, onda se ti motivi mogu razmatrati i kao razlog ulaska stranih banaka u vlasničku strukturu domaćih bankovnih institucija. Jedan dio razloga za okrupnjavanje banaka odnosi se na prednosti koji će ostvariti sami sudionici koncentracije, a drugi dio razloga usmjeren je upravo na postizanje prednosti za potrošače i za ostale sudionike na tržištu.

Jedan od najčešće korištenih argumenata koji sudionici navode je da će provedba koncentracije omogućiti "ojačanoj" instituciji proširivanje prodajne mreže i otvaranje novih poslovnih jedinica. Samim činom povećanja distributivne mreže, sudionici koncentracije vide prednost i u zapošljavanju novih kadrova koji bi trebali obavljati povećani obujam poslova. Paralelno s tradicionalnim oblikom prodajnih jedinica, obično se kroz koncentraciju želi ostvariti modernizacija poslovanja, primjerice kroz postavljanje novih bankomata ili uvođenje internet bankarstva. Modernizacija poslovanja se također odnosi i na ulaganje u tehničku i informatičku opremu kojim bi se omogućilo efikasnije poslovanje banke te snizili troškovi poslovanja. Ulaganjem u razvoj novih proizvoda banka bi mogla postati konkurentnija na tržištu, a uz stručnu podršku banke majke moguće je ostvariti efekte prenošenja znanja i iskustava. Kao što je poznato, u posljednjih je nekoliko godina u hrvatski bankovni sustav ušao nemali broj stranih banaka, koje su osim prenošenja znanja, omogućile domaćim bankama i dovoljnu količinu inozemnoga kapitala. Strane su banke u postupku ocjene koncentracije znale navesti kao prednost i omogućivanje domaćim komitentima pristup na inozemna tržišta i suradnju s velikim korporativnim partnerima iz inozemstva, a isto tako su bile spre-

mne podržati i komitente iz vlastitih zemalja koji su poslovali u Republici Hrvatskoj.

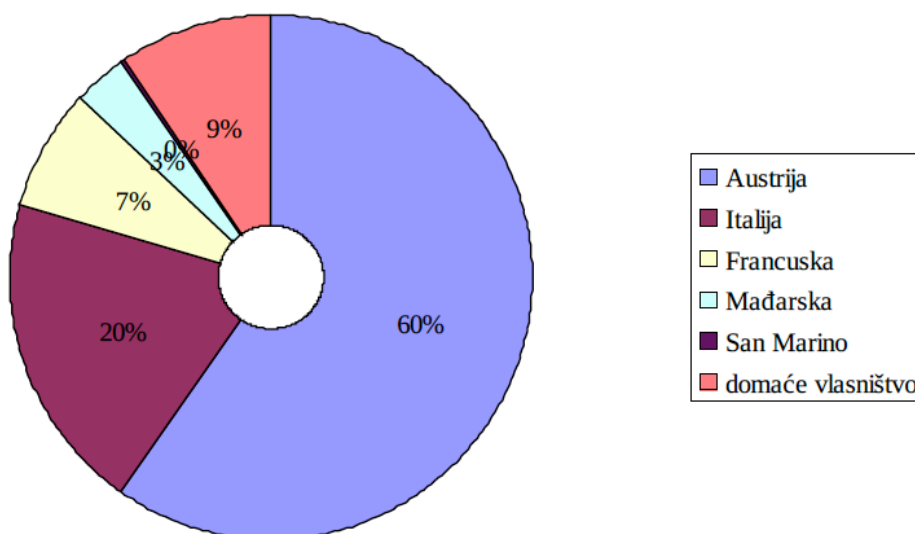
Motivi za okrupnjavanje banaka odnose se i na postizanje koristi za potrošače pa bi tako okrupnjavanje omogućilo banci da ponudi komitentima raznolike oblike proizvoda i usluga. Okrupnjavanje banaka s primjerice osiguravateljnima društvima omogućilo bi komitentima banke obavljanje bankovnih poslova kao i osiguravateljnih poslova (tzv. bankinsurance) sve na jednome mjestu. Dostupnošću čitavog niza financijskih proizvoda i usluga, banke bi svojim komitentima mogle ponuditi kompletnu uslugu tzv. financijskih supermarketata.

Konačno, smanjivanjem administrativnih troškova, zatim modernizacijom poslovanja te na taj način porastom učinkovitosti i profitabilnosti, banka bi ostvarila veću stopu povrata na kapital, a komitentima bi se mogli ponuditi jeftiniji proizvodi i usluge. Ostvarivanjem povećane profitabilnosti, realno bi bilo za očekivati i povećanje tržišnog udjela banke. Time se potkrepljuje i teza da se kroz proces okrupnjavanja banci omogućuje postizanje smanjivanja troškova i ostvarivanja većih prihoda, a sa strane inovativnosti banci se omogućuje razvijanje novih proizvoda i usluga.

3.2. Značaj inozemnih kapitalnih ulaganja

S obzirom na visoki udio banaka u stranom vlasništvu u ukupnoj aktivi hrvatskoga bankovnog sustava (90,7%), nužno je preispitati kakva je bila dosad i kakva se očekuje da će biti uloga inozemnih banaka u procesu konsolidacije hrvatskoga bankarstva. Već 1994. godine, kao prva banka u Hrvatskoj osnovana inozemnim kapitalom, u hrvatski je bankovni sustav ušla Raiffeisenbank Austria d.d. Od tada, uzevši u obzir samo danas najvećih šest banaka po veličini aktive, dvije godine kasnije osnovana je Hypo Bank Kroatien d.d. koja je započela s radom u rujnu 1997. godine, a zatim je 1999. promijenila ime u Hypo Alpe-Adria-Bank d.d. Preostale četiri banke, iz grupe prvih šest banaka, su postupno prešle u većinsko strano vlasništvo. Prvo su 1999. u Zagrebačkoj banci d.d. inozemni investitori stekli većinsko vlasništvo nad bankom, a zatim su u 2000. tri domaće banke u postupku privatizacije prodane

Grafikon 4: Udio banaka u većinskom inozemnom vlasništvu

Izvor: Hrvatska narodna banka

inozemnim vlasnicima. Kao što se može primijetiti, aktualno stanje hrvatskog bankarstva je da su među prvih šest banaka po veličini aktive sve banke u većinskom inozemnom vlasništvu, a među prvih dvanaest najvećih banaka samo je jedna banka u domaćem, odnosno državnom vlasništvu.

Među danas aktivne 33 banke u bankovnom sustavu, od banaka u većinskom inozemnom vlasništvu prevladavaju banke iz Austrije i Italije. Uz sedam austrijskih i šest talijanskih banaka, u vlasničkim strukturama triju banaka nalaze se banke iz Francuske, Mađarske i San Marina. Budući da su, među prvih šest banaka po veličini aktive, četiri banke financirane kapitalom iz matičnih austrijskih banaka, onda je udio banaka u inozemnom austrijskom vlasništvu u ukupnoj aktivni najznačajniji i iznosi 59,7%. Navedeno je pregledno prikazano na sljedećem grafikonu.

Jedan od najznačajnijih učinaka ulaska stranih banaka u Hrvatsku jest taj što su strane banke, ušavši u vlasničku strukturu neke od banaka, postupno

zatim stjecale udjele u vlasničkim strukturama drugih, najčešće manjih banaka te onda s vremenom te manje banke pripajali. Tako se ova razlika u broju banaka od 60 krajem 1998. pa do 33 na kraju 2008. može jednim dijelom objasniti upravo tim procesom konsolidacije bankovnog sustava koju su provodile banke s većinskim inozemnim vlasništvom. Konkretno, u promatranom je razdoblju 8 novih banaka dobilo odobrenje za rad, a čak 35 banaka je izašlo iz sustava. Među 35 banaka koje više nisu u bankovnom sustavu, za više od polovinu njih razlog je što je došlo do neke vrste okrupnjavanja među bankama, a najvećim su dijelom ta okrupnjavanja bila pokrenuta inozemnim kapitalom matičnih institucija koje su preuzimale neku manju bankovnu instituciju. Takvi oblici koncentracija najčešće su se odvijali između neke od velikih banaka koja bi onda pripajala neku manju banku.¹⁶ S obzirom na tržišni

¹⁶ Zagrebačka banka d.d. (Zagrebačka banka-Pomorska banka d.d., Cassa di Risparmio di Trieste-Banca d.d., Varaždinska banka d.d., Dresdner Bank Croatia d.d.), Privredna banka d.d. (Krapinsko-zagorska banka d.d., Riadria banka d.d., Privredna banka-Laguna banka d.d.), Erste&Steiermärkische Bank d.d. Rijeka

položaj velikih banaka u hrvatskom bankovnom sustavu, a zatim uzevši u obzir i financijsku snagu njihovih matičnih institucija iz inozemstva, može se zaključiti da su velike banke bile najveći pokretači okrupnjavanja među bankama.

Dotadni učinak postojanja stranih banaka u bankovnom sustavu, pored procesa okrupnjavanja među bankama, može se obrazložiti time što su inozemne banke svojom financijskom snagom i razvijenošću svojih poslovnih procesa pridonijele i optimizaciji poslovanja banaka u hrvatskom bankovnom sustavu. Naime, prenoseći vlastiti know-how, vlastite tehnologije, konačno i vlastiti ljudski faktor, inozemne su banke s vlasničkim udjelima u

Jedna od prednosti prisutnosti inozemnih banaka na domaćem bankovnom tržištu može se pojaviti kod inozemnih poduzeća koja posluju u Hrvatskoj, a koja su već od prije povezana s tim inozemnim bankama na njihovim domicilnim tržištima. Obrnuto, vlasnički udjeli inozemnih banaka u hrvatskom bankovnom sustavu mogu poslužiti domaćim poduzetnicima koji bi preko inozemne banke mogli ostvariti suradnju s inozemnim korporacijama. Konačno i usmjerenost hrvatskoga gospodarstva u robnoj razmjeni s inozemstvom ostvaruje se velikim dijelom kroz suradnju sa zemljama Europske unije, a posebice Italije pa i Austrije.¹⁷ Usporedni prikaz dat je u sljedećoj tablici.

Tablica 1: Povezanost realnog i financijskog sektora s inozemstvom

podaci za 2008.	Italija	Austrija
broj banaka u većinskom stranom vlasništvu	6	7
udio tih banaka u ukupnoj aktivnosti sustava	19,73%	59,74%
robni izvoz	19,09%	5,78%
robni uvoz	17,11%	4,91%

Izvor: Hrvatska narodna banka, Državni zavod za statistiku

domaćim bankama pridonijele razvoju novih proizvoda i usluga te snižavanju troškova poslovanja.

Konačno, inozemne banke koje u većinskom vlasništvu drže udjele najvećih šest banaka prema kriteriju aktive imaju mogućnost i postavljanja nekih trendova za koje oni smatraju kako bi se bankovni sustav trebao razvijati. Takva mogućnost inozemnim vlasnicima da postanu "trend-setteri" u domaćem bankovnom sustavu može predstavljati i potencijalnu opasnost za ostale banke u sustavu. Stoga, pored nadzora koncentracija, regulatorno bi tijelo trebalo utvrditi da u pojedinim slučajevima ne dolazi do zlouporabe vladajućeg položaja, odnosno da suradnjom među najvećim bankama ili među njihovim vlasnicima ne dođe do ostvarivanja sporazuma koji bi po svojoj prirodi s aspekta tržišnog natjecanja trebali biti zabranjeni.

S obzirom na dosadašnju ulogu inozemnih banaka u hrvatskom bankovnom sustavu koja se očitovala kroz sudjelovanje u velikom broju okrupnjavanja među bankama, a isto tako i kroz obogaćivanje bankovnih proizvoda i usluga koje se nude na bankovnom tržištu, može se očekivati je zadržavanje značajne uloge inozemnoga kapitala u hrvatskome bankarstvu te daljnju blagu konsolidaciju bankovnog sustava. Zbog svoje financijske snage te vlasničkih udjela u najvećim hrvatskim bankama potvrđuje se na temelju dosadašnjih kretanja da su inozemne banke najjači mehanizmi konsolidacije bankovnog sustava u posljednjih desetak godina.

¹⁷ Najveći robni izvoz ostvaruje se s Italijom (19,1%), Bosnom i Hercegovinom (15,4%), Njemačkom (10,8%), Slovenijom (7,8%), Austrijom (5,8%); najveći robni uvoz ostvaruje se s Italijom (17,1%), Njemačkom (13,4%), Rusijom (10,4%).

3.3. Potencijalne opasnosti okrupnjavanja banaka

U prethodnim su redcima uglavnom bili izraženi pozitivni učinci koji proizlaze iz nastanka koncentracije te se je jednostavno moglo naći niz razloga koji bi upućivali da bi neka vrsta okrupnjavanja mogla biti pozitivna kako za sudionike tako i za ostale konkurente na tržištu, zatim potrošače i cjelokupnu privredu. Međutim, na temelju iskustava može se navesti čitav niz opasnosti koje se provedbom okrupnjavanja mogu ostvariti. Jedan od motiva koji poduzetnici navode jest povećanje efikasnosti i ostvarivanje efekta sinergije nakon provedbe koncentracije, međutim taj motiv može ostati samo kao pretpostavka i nikad se ne ostvariti budući da ulaskom u neku vrstu kooperacije stjecatelj ne zna u potpunosti što točno kupuje i kakvi bi se potencijalni problemi mogli pojaviti. Unatoč detaljno obavljenom dubinskom snimanju (eng. due diligence) poslovanja druge strane, gotovo uvijek se nakon kupnje javljaju neke nepredviđene situacije koje onda mogu dovesti u pitanje povećanje efikasnosti. Također, kao jedan od motiva navodi se povećanje profitabilnosti, ali i u tom pitanju treba uzeti u obzir načelo opreznosti. Naime, zbog sklonosti stjecatelja da pod svaku cijenu realizira okrupnjavanje, banke su sklone nuditi i veću vrijednost ponude za preuzimanje nego što je stvarna realna vrijednost. Iz tog razloga je moguće pojavljivanje dodatnih jednokratnih troškova koji onda mogu djelovati na predviđeno povećanje profitabilnosti.

Iz dosadašnjih bankovnih okrupnjavanja u Republici Hrvatskoj može se zaključiti da se stvaranje velikih financijskih grupa rijetko kada odvijalo organskim rastom financijskih institucija, a puno češće međusobnom spajanjem i okrupnjavanjem među bankama. Velike inozemne banke su se odlučile za ulazak na tržište kroz stjecanje već postojećih banaka na tržištu ne samo zato što bi im bilo teže dobiti odobrenje za osnivanjem nove banke već i iz razloga što su se specijalizirale u postupcima pripajanja banaka i jednostavno izabrale taj model kao svoju strategiju za ulazak na nova tržišta. Istraživanja pokazuju da poduzetnici koji su već sudjelovali u nekoliko okrupnjavanja, u svakom sljedećem imaju više iskustva te im sudjelovanje u okrupnja-

vanju proizvodi manje troškove, a sve više koristi.¹⁸ U prilog tome ide i činjenica da su se doista neke banke odlučile ući na inozemna tržišta, primjerice na tržišta srednje i istočne Europe isključivo kroz okrupnjavanje već postojećih banaka.

Okrupnjavanje banaka vrlo vjerojatno dovodi do porasta razine koncentracije u bankovnom sustavu međutim tijelo za zaštitu tržišnog natjecanja treba procijeniti da li je porast koncentracije dovoljno značajan da bi mogao ugroziti učinkovito tržišno natjecanje. Najčešća opasnost koja bi se mogla javiti kroz okrupnjavanje banaka jest omogućavanje pojedinih bankama da zloupotrebljavaju svoj položaj na tržištu. Analizirajući okrupnjavanja banaka na hrvatskom bankovnom tržištu vidljivo je da su u velikom dijelu okrupnjavanja sudjelovale najveće banke u sustavu. Ukoliko bi se nastavio i dalje takav trend, potencijalna opasnost za tržišno natjecanje bi mogla biti činjenica da se prevelika koncentracija tržišne moći nalazi u posjedu nekoliko najvećih banaka u sustavu. Prethodno izračunati pokazatelji koncentracije mogu dodatno potvrditi navedenu tvrdnju.

Specifičnost hrvatskoga bankovnog sustava u kojem se 90,7% ukupne aktive bankovnog sustava nalazi u većinskom vlasništvu inozemnih banaka može također predstavljati svojevrsnu opasnost zbog nemogućnosti nesmetanog nadziranja inozemnih institucija. Naime, prilikom ocjene koncentracije banaka kod kojih se kao jedna strana javlja neka inozemna financijska institucija, nužno je provjeriti kapitalnu i personalnu povezanost te institucije s drugim institucijama koje su prisutne na hrvatskom tržištu da bi se izbjeglo indirektno stvaranje vladajućeg položaja neke inozemne banke. Zbog prethodno spomenutih opasnosti, a i zbog specifičnosti bankovnog sustava koje bi trebalo biti strože regulirano nego svi ostali sektori u gospodarstvu, na okrupnjavanje banaka bi trebalo gledati s dovoljnom oprežnošću uzimajući u obzir što je moguće širi spektar činjenica koje se vežu za to okrupnjavanje.

¹⁸ Hayward, M: When do firms learn from their acquisition experience?, Strategic Management Journal, Vol. 23, Issue 1, John Wiley&Sons Ltd. (SAD), 2002., str. 23.

3.4. Inicijative za daljnji razvoj bankovnog sustava Republike Hrvatske

U prethodnim odjeljcima navedeni su povijesni podaci kao i podaci o trenutnom stanju bankovnog sustava Republike Hrvatske. S ciljem mjerenja razine konkurencije u bankovnom sustavu izračunati su pokazatelji koncentracije preko kojih je dokazano da u promatranom razdoblju nije došlo do znatnog povećanja razine koncentracije, međutim tržišna snaga banaka se ponešto izmijenila. S druge strane, broj banaka u sustavu je primjetno smanjen što ukazuje na proces konsolidacije bankovnog sustava u posljednjih desetak godina.

Unatoč zadržavanju gotovo iste razine koncentracije u bankovnom sustavu, primjetan je trend opadanja tržišnog udjela dviju najvećih banaka u sustavu uz istodobni porast tržišnih udjela drugih banaka koje se ubrajaju među deset najvećih, a istodobno je uočen i proces opadanja važnosti banaka među financijskim posrednicima. Sljedeći uočeni trend odnosio se na udio inozemnoga kapitala u vlasničkoj strukturi bankovnih institucija koji je u posljednjih desetak godina drastično porastao u korist banaka u stranom vlasništvu. Tih nekoliko poznatih činjenica zasnovanih na posljednjim događanjima u bankovnom odnosno financijskom sustavu predstavlja osnovu za predviđanje inicijativa kojima bi se u budućnosti razvijao bankovni sustav.

Za sadašnji bankovni sustav, koji broji 33 banke među kojima dominiraju dvije velike banke sa zajedničkim tržišnim udjelom od 42% i s pokazateljem koncentracije HHI od 1.312 bodova, može se očekivati daljnja blaga konsolidacija bankovnog sustava zbog daljnjih okrupnjavanja među bankama i preuzimanja banaka koja već jesu u većinskom stranom vlasništvu. Naime, okrupnjavanjem kapitala dviju ili više bankovnih institucija koje se već nalaze u većinskom vlasništvu jedne nadređene institucije dolazi do objedinjavanja poslovnih funkcija, a ujedno se i jača tržišni položaj objedinjene banke. S obzirom na postojanje dviju velikih banaka koje su kapitalno i personalno povezane s druge dvije manje banke, moguće je očekivati konsolidaciju bankovnog sustava u tom segmentu.

S obzirom na postojanje 16 banaka koje se nalaze

u većinskom stranom vlasništvu, a koje prema udjelu u aktivi zauzimaju 90,7% udjela u sustavu, može se reći da je trenutno bankovni sustav pod snažnim utjecajem stranoga kapitala. Prisutnost inozemnih banaka u hrvatskom bankovnom sustavu započela je privlačenjem inozemnog kapitala za potrebe stjecanja vlasništva u hrvatskim bankama, a zatim su većinski inozemni vlasnici pridonijeli razvoju proizvoda i usluga na bankovnom tržištu kao i općenito razvoju bankovne industrije. Uzevši u obzir poprilično visok udio inozemnih banaka u hrvatskom bankovnom sustavu, a pogotovo među najvećim bankama u sustavu, ne može se očekivati drastične promjene u vidu daljnjeg jačanja utjecaja inozemnih institucija. S druge strane, budući da su regulatorne mjere za osnivanje nove banke poprilično stroge, može se očekivati da će strane bankovne institucije za ulazak na hrvatsko bankovno tržište pokušati steći vlasništvo u nekoj od domaćih banaka. Isto tako, za male banke, koje su preostale u domaćem vlasništvu, poznavajući trend konsolidacije kao i težnju stranih investitora za ulaskom na domaće bankovno tržište, očekuje se da bi u budućnosti moglo doći do okrupnjavanja domaćeg kapitala i jačanja pozicije malih banaka u domaćem vlasništvu. U prilog takvom predviđanju uzima se činjenica da će male banke s obzirom na svoju kadrovsku strukturu i financijsku moć sve teže moći ispunjavati zahtjeve regulatornog tijela, a koncentracijom s drugom manjom bankom takve bi zahtjeve mogli lakše ispuniti. S obzirom na postojanje financijskih konglomerata te sve veće ponude proizvoda i usluga na bankovnom tržištu, male će banke morati imati dovoljnu financijsku snagu kako bi se specijalizirale u nekom specifičnom segmentu bankarstva i zadržale svoj tržišni udio.

3.5. Okrupnjavanja banaka u regiji

Trend povezivanja bankovnih institucija međusobno kao i povezivanja banaka s drugim financijskim institucijama jednako kao u Hrvatskoj, prisutan je i u drugim nacionalnim gospodarstvima. Postojanje zajedničkog tržišta, koje je između ostalog omogućilo nesmetano kolanje kapitala, dodatno pospješuje ulazak inozemnoga kapitala u dotad

domaće banke tako da bi se moglo reći da ne postoji zemlja u regiji kao ni u svijetu koja se oduprijela učincima globalizacije. S obzirom na dosta sličnih obilježja koja ih povezuju, u nastavku će se posebno razmotriti učinci okrupnjavanja banaka u zemljama koje su bliske Hrvatskoj, odnosno koje su na neki način vanjskotrgovinskom razmjenom povezane s hrvatskim gospodarstvom.

S aspekta gospodarske situacije koja vlada u zemljama srednje i istočne Europe te su zemlje, s manje ili više odstupanja, pod poprilično velikim utjecajem inozemnoga kapitala te su zbog svojih razvojnih mogućnosti i privlačne kapitalu razvijenih zemalja. Financijski sustavi promatranih zemalja u najvećem dijelu su bankocentrični. što znači da među svim financijskim posrednicima najznačajniju ulogu imaju banke, a tek onda ostali financijski intermedijari kao što su osiguravateljna društva, leasing društva, investicijski i mirovinski fondovi i ostali. Razvitkom financijskih sustava, primjetan je blagi pad udjela banaka, a sve veći značaj ostalih financijskih posrednika. Ulaganja stranih financijskih institucija u domaće bankovne sustave najčešće se odvija putem stjecanja udjela u već postojećim etabliranim bankama, a rjeđe putem osnivanja novih bankovnih institucija.

Prema porijeklu stranog kapitala, također bi se moglo izdvojiti neka zajednička obilježja budući da su stjecatelji imovine najčešće velike europske banke iz najrazvijenijih zemalja Europske unije. Kad se promatraju ulaganja stranih banaka u zemlje srednje i istočne Europe, prema podacima se može zaključiti da su najznačajniji investitori bile austrijska Erste banka i belgijski KBC koje su se prvenstveno usmjerile na zemlje srednje Europe kao što su Češka, Slovačka, Mađarska i Poljska. U slučaju Hrvatske i susjednih zemalja koje bi se mogle svrstati u regiju srednje i jugoistočne Europe, prema dosadašnjim ulaganjima u najviše zemalja prisutne su talijanska banka UniCredito, zatim austrijska Raiffeisenbank i francuska banka Société Générale.

Razmotrivši situaciju u bankovnim sustavima zemalja bivše Jugoslavije, kao i susjednih zemalja Mađarske, Rumunjske i Bugarske, može se istaknuti određena povezanost koja postoji preko istih inozemnih investitora, a koji su kao svoja ciljna

tržišta izabrali upravo ove zemlje. S druge strane, u obzir su uzete inozemne banke koje su kao većinski vlasnici prisutni među deset najvećih banaka u Republici Hrvatskoj prema stanju na kraju 2007. godine. S obzirom na to da među deset najvećih hrvatskih banaka dvije banke¹⁹ pripadaju istom inozemnom vlasniku te da je jedna banka²⁰ u većinskom državnom vlasništvu, onda se analiza temelji na razmatranju osam inozemnih banaka koje su prema svome sjedištu iz četiriju europskih zemalja.²¹

U devet zemalja ne postoji nijedna banka koja je prisutna na svim promatranim tržištima, ali postoje tri banke (UniCredit, Raiffeisenbank i Société Générale) koje su iskazale svoj interes uloživši kapital u banke sedam analiziranih zemalja. Nadležnost nad poslovanjem unutar UniCredit Grupe za područje srednje i jugoistočne Europe dodijeljena je Bank Austria Creditanstaltu tako da su i vlasnički udjeli UniCredita u domaćim bankama preneseni na austrijsku banku. Kao svoje najznačajnije ulaganje UniCredit je ostvario kupnjom Zagrebačke banke d.d., a vodeću poziciju u bankovnim sustavima UniCredit drži i u Bugarskoj preko UniCredit Bulbanke. Četvrta po veličini u Hrvatskoj, Raiffeisenbank Austria d.d., je preko istih inozemnih vlasnika povezana s ostalih šest zemalja koje su obuhvaćene ovom analizom, a vodeću poziciju Raiffeisenbank ostvaruje među bankama u Bosni i Hercegovini. Treći najveći ulagatelj na ovim prostorima, francuska Société Générale među domaćim bankama ni u jednoj zemlji ne drži vodeću poziciju, ali je ulaganjem kapitala zauzela važnu ulogu u razvoju bankarstva na ovim prostorima.

Osam najvećih banaka u inozemnom vlasništvu u Republici Hrvatskoj jednako je prisutno i u Srbiji, a zatim kao neznatno manje zanimljiva tržišta za te banke su Mađarska i Rumunjska u kojima je zastupljeno sedam promatranih banaka.²² U preostalim zemljama regije može se reći da su promatrane banke u velikom dijelu uložile svoj kapital u neku od domaćih banaka, međutim izdvajaju se dvije zemlje,

19 Hypo Alpe-Adria-Bank d.d. i Slavonska banka d.d.

20 Hrvatska poštanska banka d.d.

21 Italija, Austrija, Francuska i Mađarska

22 U Mađarskoj ne posluje Société Générale, a u Rumunjskoj Hypo Alpe-Adria-Bank

Tablica 2: Prisutnost izabranih inozemnih banaka u zemljama regije na kraju 2007. godine

Banka	HRV	SLO	BIH	SRB	CG	MAK	MAĐ	RUM	BUG	Uk.
UniCredit	1.								1.	7
Intesa SanPaolo	2.			1.						6
Erste Bank	3.							1.		4
Raiffeisenbank	4.		1.							7
Hypo Alpe-Adria Bank	5. / 9.									6
Société Générale	6.									7
OTP Bank	8.				1.		1.			6
Volksbank	10.									6
Ukupno	8	6	5	8	3	1	7	7	4	

Izvor: Hrvatska narodna banka, Banka Slovenije, Centralna banka BiH, Narodna banka Srbije, Centralna banka Crne Gore, Narodna banka Makedonije, Hungarian Financial Supervisory Authority, National Bank of Romania, Bulgarian National Bank

Crna Gora i Makedonija koje su najmanje zanimljive za ulaganje barem što se tiče banaka koje se promatraju u ovoj analizi. Naime, s obzirom na veličinu bankovnog sustava koji je relativno slabo razvijen u tim zemljama, veći dio inozemnih banaka koje su prisutne u Hrvatskoj za sada nisu pronašle svoj interes za ulaganje u ekonomijama dviju spomenutih zemalja. No, kao što će se u nastavku vidjeti, unatoč tome bankovni sustavi Crne Gore i Makedonije pod velikim su utjecajem inozemnog kapitala, ali od nekih drugih banaka koje nisu prisutne i u Hrvatskoj. Također je važno spomenuti slovensku Novu ljubljansku banku d.d. kao snažnu regionalnu banku u regiji koja je prisutna u svim zemljama bivše Jugoslavije, osim u Hrvatskoj, te u Bugarskoj. Pregledan uvid u zastupljenost najvećih hrvatskih banaka u inozemnom vlasništvu u zemljama regije prikazan je u sljedećoj tablici.

Dosad spomenuti utjecaj inozemnih banaka na razvoj bankovnog sustava Hrvatske kao i bankovnih sustava zemalja regije odrazio se na cjelokupni razvoj bankovnog poslovanja u tim zemljama. Osim razvoja novih proizvoda i usluga, zatim prenošenja znanja i tehnologija, inozemne su banke pridonijele uključivanjem inozemnog kapitala u domaće banke.

Ulaskom u domaći bankovni sustav, koji se najčešće odvijao putem kupnje već postojećih domaćih banaka, a rjeđe putem osnivanjem potpuno novih banaka, inozemne su banke utjecale i na postepeno okrupnjavanje s manjim bankama u sustavu.

4. Zaključna razmatranja

Postepene promjene u strukturi financijskog sustava Republike Hrvatske između ostalog su uzrokovane strukturnim promjenama u bankovnom sektoru. Unatoč značajnom padu broja banaka u posljednjih desetak godina, ukupna aktiva bankovnog sustava neprestano je rasla, a također je bio primjetan porast udjela stranih financijskih institucija u vlasničkim strukturama domaćih banaka.

Promjene u bankovnom sustavu analizirane su primjenom kvantitativnih pokazatelja koncentracije te se došlo do zaključka da navedena događanja nisu prouzročila značajne promjene u razini koncentracije, a bankovni se sustav može definirati kao umjereno koncentrirano tržište. Značaj dviju najvećih banaka u posljednjih se desetak godina postepeno smanjivao, a utjecaj drugih velikih banaka u sustavu je umjereno rastao pa bi spomenuti rezultati

mjerenja koncentracije mogli biti naznaka povećane konkurencije u sustavu. S obzirom na aktualno stanje hrvatskog bankarstva u kojem je prvih šest banaka po veličini aktive u većinskom stranom vlasništvu, a među prvih 12 najvećih banaka samo je jedna banka u domaćem, odnosno državnom vlasništvu zaključuje se da je hrvatski bankovni sustav visoko koreliran s priljevom inozemnoga kapitala u domaćim bankama. Konkretno, u vlasničkim strukturama domaćih banaka koje su u većinskom inozemnom vlasništvu najviše prevladavaju banke iz Austrije i Italije.

Motivi za okrupnjavanje među bankama mogu biti različite naravi no uglavnom se odnose na povećanje učinkovitosti i profitabilnosti te općenito na postizanje prednosti za sudionike koncentracije, ali i za potrošače te ostale sudionike na tržištu. Primjerice, ulazak stranih banaka u vlasničku strukturu domaćih banaka može pridonijeti razvoju novih proizvoda banke, zatim može proizvesti efekte prenošenja znanja i tehnologija, a također može domaćoj banci omogućiti pristup inozemnom kapitalu. Uz pozitivne učinke okrupnjavanja postoje također potencijalne opasnosti koje se mogu realizirati kroz neefikasno okrupnjavanje. Zbog specifičnosti hrvatskoga bankovnog sustava u kojem je vrlo visok udio banaka u inozemnom vlasništvu, svako daljnje okrupnjavanje može pridonijeti sve težem nadziranju domaćih banaka s obzirom na većinski inozemni kapital u vlasničkim strukturama.

Usporednom analizom s financijskim sustavima zemalja regije općenito se može izvesti zaključak da se radi o bankocentričnim financijskim sustavima s primjetnim opadanjem značaja banaka, a sve većim porastom značaja ostalih financijskih posrednika. S manjim ili većim odstupanjima može se reći da je u bankovnim sustavima promatranih zemalja primjetan udio inozemnog kapitala, a od inozemnih banaka, koje su ujedno prisutne u vlasničkim strukturama velikih hrvatskih banaka, najveći investitori su talijanska UniCredito banka, austrijska Raiffeisenbank i francuska Société Générale. Kao i u slučaju Hrvatske, inozemne banke su velikim dijelom sudjelovale u procesu okrupnjavanja domaćih banaka u promatranim zemljama, a konačni učinak vidljiv je kroz proces postepene konsolidacije bankovnih sustava.

Konačno, sagledavši teoretske aspekte okrupnjavanja i povezivanja banaka te nakon provođenja istraživanja o učincima okrupnjavanja bankovne industrije može se izvesti zaključak, kojim bi se ujedno i potvrdila na početku istraživanja postavljena hipoteza, da su inozemne banke zbog svoje financijske snage najveći pokretač okrupnjavanja banaka u Republici Hrvatskoj. Naime, makro aspekt promjena u bankovnom sustavu ukazuje na korelirani značaj ulaska inozemnoga kapitala u domaće bankovne institucije te s druge strane postupne konsolidacije bankovnog sustava. Mikro aspekt razmatranja inozemnih banaka kao najvećih pokretača okrupnjavanja očituje se kroz uistinu velik doprinos inozemnih banaka koje su kroz proces okrupnjavanja doprinijele razvoju bankovnih proizvoda i usluga, uvođenjem novih tehnologija, prenošenjem znanja i ostalih vrijednosti pa se na kraju može reći da su inozemne banke ne samo najznačajniji pokretači okrupnjavanja već da su inozemne banke i pridonijele razvoju, ali i produblivanju spektra financijskog tržišta.

LITERATURA

1. Bilteni središnjih banaka i supervizorskih tijela raznih država, razna godišta,
2. Bishop, S. i Walker, M.: *The Economics of EC Competition Law: Concepts, Application and Measurement*, 2. izdanje, Sweet&Maxwell, London (V.Britanija), 2002.,
3. Camesasca, P.D.: *European Merger Control: Getting the Efficiencies Right*, Hart Publishing, Oxford (V.Britanija), 2000.,
4. Freixas, X. i Rochet, J.-C.: *Microeconomics of banking*, 2. izdanje, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge (SAD), 1997.
5. Hawkins, J. i Mihaljek, D.: *The banking industry in the emerging market economies: competition, consolidation and systemic stability - an overview*, BIS Papers No. 4, Bank for International Settlements, Basel (Švicarska), 2001.
6. Hayward, M: *When do firms learn from their acquisition experience?*, *Strategic Management Journal*, Vol. 23, Issue 1, John Wiley&Sons Ltd. (SAD), 2002.
7. Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga: *Godišnja izvješća*, Zagreb, razna godišta,
8. Hrvatska narodna banka: *Bilten Hrvatske narodne banke*, Zagreb, razna godišta,
9. Hrvatska narodna banka: *Bilten o bankama*, Zagreb, razna godišta,
10. Hrvatska narodna banka: *Financijska stabilnost*, Zagreb, razna godišta,
11. Hrvatska narodna banka: *Makrobonitetna analiza*, Zagreb, razna godišta,
12. Mlikotin Tomić, D. et al.: *Europsko tržišno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
13. Orsag, S. i Gulin, D.: *Poslovne kombinacije*, Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, Zagreb, 1996.
14. Singh, H. i Zollo, M.: *Globalization through acquisitions and alliances: an evolutionary perspective* u "The Insead-Wharton Alliance on Globalizing" Gatignon, H. i Kimberly J. (ur.), Cambridge University Press, Cambridge (V.Britanija)
15. European Central Bank: *EU Banking Structures*, Frankfurt a/M, Njemačka, October 2008,
16. Narodne novine, razna godišta.

Roman Šubić, M.Sc.,
Croatian National Bank

ROLE OF FOREIGN BANKS IN INTEGRATION OF BANKING INDUSTRY

Summary

Dynamic development of financial industry in some last ten years that, considering the kind of financial agents, remained bank-oriented represents a sufficient reason to investigate the causes that brought to the present structure of banking system. After having presented theoretical bases of the integration forms and banks connection, the paper analyzes the influence of foreign banks on the development of Croatian bank system. Thus, beside the knowledge of quantitative changes in the banking system, the paper researched the motivations of the banks regarding integration that, among other things, brought to creating the effects of scale and scope economies. However, the concentrations among banks can lead to creation of negative externalities that later become potential dangers for the banking. Pre-cognitions on development of banking system are used to create projection of future banking development while the data basis of the countries from the region enabled the comparative analysis of banks integration in these countries. The conclusion is that the foreign banks have been the largest promoters of bank integration in the Republic of Croatia contributing also to qualitative development of banking market and to deepening of financial market spectrum.

Key words

Integration, mergers and acquisitions (M&A), concentration, banking system